

آشنایی با مجلات کتابداری ایران^۱

شیفته سلطانی

چکیده: در این مقاله، ضمن بررسی کلی وضعیت نشر مجله‌های تخصصی در ایران، مجله‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی منتشر شده در ایران، بدون توجه به کیفیت مقاله‌های آنها، معرفی شده است. در پایان، نتیجه‌گیری شده است که تعداد و تنوع مجله‌های کتابداری در ایران نسبت به بسیاری از کشورها ضعیف است؛ در مورد بسیاری از مباحث تخصصی کتابداری مطلبی به چاپ نمی‌رسد و به علت تأخیرهای زیادی که در انتشار بیش از ۹۰ درصد این‌گونه نشریات رخ می‌دهد، شاهد انتشار پراکنده مقاله‌های تخصصی کتابداری در مجله‌های حوزه‌های دیگر هستیم. در انتهای مقاله، راه‌حلی برای رفع این مشکلات پیشنهاد شده است.

یکی از شاخص‌های توسعه فرهنگی هر کشور، میزان عنوان‌ها و تیراژ انتشار کتاب و مجله و روزنامه و به‌طور کلی کمیّت و کیفیت انتشارات ملی است. در این میان، مطبوعات، به خصوص مجله‌های تخصصی و حرفه‌ای، به خاطر برخورداری از ویژگی‌های متعدد، نقش مهم‌تری ایفا می‌کند. ارزش مجله‌های تخصصی و فنی بر اهل فن پوشیده نیست و کتابداران می‌دانند مقاله‌های منتشر شده در این مجله‌ها، به خاطر تازه بودن، کوتاه بودن مطالب، سرعت انتقال نتایج تفکر نویسنده به خواننده، ارزان‌تر بودن، ارائه مطالب بکر و تازه، تحلیل‌های بسیار دقیق از موضوع‌های پیچیده علمی و فنی، چاپ و توزیع سریع‌تر، دسترسی آسان‌تر، معرفی آخرین پژوهش‌ها، انتقادات و بررسی‌های اهل فن، و بالاخره تنوع مطالب و شکل ارائه، معمولاً برای

۱. این مقاله برای ارائه در دومین سمینار کتابداران سازمان برنامه و بودجه، ۲۴ تا ۲۶ اردیبهشت ۱۳۷۵ که در سازمان برنامه و بودجه استان کرمان برگزار شد، تهیه شده است.

۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

پژوهشگران رشته‌های علمی و فنی جذابیت بیشتری دارد و از نظر کارهای پژوهشی نیز نسبت به کتاب‌های علمی کاربرد بیشتری دارد.

هر چه تعداد مجله‌های تخصصی در یک زمینه علمی یا فنی در کشور بیشتر باشد، نشانگر پیشرفت آن علم یا فن در کشور ناشر است. در میان رشته‌های علمی، کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز از این فرضیه مستثنی نیست. با مروری بر تعداد مجله‌های تخصصی کتابداری در ایران و مقایسه آنها با برخی از کشورها می‌توانیم از همین ابتدا برای وضعیت و سرنوشت علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی کشورمان نگران باشیم و در عین حال از برتری علمی خود نسبت به برخی از کشورهای همسایه نیز خوشحال گردیم.

قبل از این، باید خاطر نشان شود که در این مقاله منظور از مجله‌های تخصصی کتابداری، مجله‌هایی است که تمام مقاله‌های آن در مورد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و زمینه‌های وابسته باشد. بدین ترتیب مجله‌های رشته‌های ادبیات، علوم اجتماعی، علوم انسانی و علوم تربیتی و غیره که گاه و بیگاه مقاله‌ای در زمینه کتابداری در آن نوشته می‌شود، در این بررسی قرار نمی‌گیرند.

نکته دیگر آن که مجله‌هایی که صرفاً جنبه کتاب‌شناسی و مرجع دارند و به معرفی کتاب و مجله یا نقد و تحلیل می‌پردازند خارج از دایره این بررسی هستند و نکته آخر این که از بررسی کیفیت مقاله‌ها به دو دلیل خودداری شده است: اول آنکه بررسی کیفی مقاله‌ها حتی برای یک دوره از یک عنوان نشریه فرصتی بیش از این می‌طلبد، دوم آنکه به عقیده نگارنده، معمولاً به خاطر انتخاب "بهترین‌ها" به سنجش و ارزیابی دست می‌زنیم اما در شرایطی که کمیّت از حد معمول بسیار پایین‌تر است، سنجش کیفیت، مهم به نظر نمی‌رسد، هر چه باشد خوب است و ارزش یک‌بار خواندن را دارد!

خوشبختانه وجود کتاب "راهنمای مجله‌های ایران" کار این بررسی را بسیار سهل کرد و کلیه آمار و ارقام و عنوان‌های مورد اشاره براساس همین راهنماست.

از سال ۱۳۳۸ تاکنون که اولین نشریه کتابداری ایران، تحت عنوان نشریه کتابخانه ملی تبریز منتشر شد، تاکنون و در مجموع ۱۳ مجله کتابداری در ایران منتشر شده است. از این تعداد، ۲ عنوان جنبه خبری داشته و حاوی مقاله‌های علمی مهمی نیستند (اخبار ماهانه انجمن کتابداران ایران و کارنامه کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان که هیچ‌کدام دیگر منتشر نمی‌شود) ۳ عنوان آن نیز تنها نشریه کتابداری نبوده ولی به علت اهمیت مقاله‌هایی که گاه به گاه در آنها منتشر می‌شود در این محاسبه محسوب شده‌اند. این سه نشریه عبارتند از مجله علوم اجتماعی و

انسانی وابسته به دانشگاه شیراز، نشریه علوم تربیتی وابسته به دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران و مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی وابسته به دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز است. اگر این ۵ عنوان را کنار بگذاریم تنها ۸ عنوان نشریه کتابداری باقی می‌ماند که ۳ عنوان آن دیگر منتشر نمی‌شود: (نامه انجمن کتابداران ایران، کتابدار و نشریه کتابخانه ملی تبریز) و دو عنوان آن بیش از یک سال است که منتشر نشده ولی هنوز رسماً اعلام توقف نکرده‌اند (کرانه، اطلاع‌رسانی).

بدین ترتیب در سال ۱۳۷۴ ما فقط دارای ۳ عنوان نشریه تخصصی علمی در زمینه کتابداری بودیم که باید ما را در جریان آخرین تحولات و وقایع این رشته می‌گذاشتند. قبل از آن که به معرفی این مجله‌ها پردازم، توجه شما را به چند آمار مقایسه‌ای در مورد تعداد عنوان‌های مجله‌های کتابداری در چند کشور جهان جلب می‌کنم. برای مقایسه تعداد عناوین مجله‌های کتابداری منبعی یافت نشد. تنها منبع نسبتاً قابل اعتماد، "راهنمای بین‌المللی مجلات جهان" است که به نام "اولریخ" مشهور است و اغلب کتابداران با آن آشنا هستند. این راهنما بر حسب الفبای موضوع تنظیم شده است و علاوه بر مشخصات ظاهری مجله‌ها، کشور محل انتشار مجله هم در آن مشخص شده است.

هر چند بسیاری از مجلات دنیا که اطلاعات خود را برای درج در این راهنما ارسال نکرده‌اند، اشاره‌ای به نامشان نشده است، ولی با این حال با شمارش مجله‌های کتابداری چند کشور، به مقایسه‌ای نسبی دست خواهیم یافت. آماری که ذکر می‌شود از راهنمای سال ۱۹۹۳-۱۹۹۴ که روی دیسک فشرده ضبط شده، استخراج شده است:

چین	عنوان ۳۳
استرالیا	عنوان ۸۶
ترکیه	عنوان ۱
هند	عنوان ۴۸
پاکستان	عنوان ۶
مصر	عنوان ۲

طبق اطلاعات مندرج در این راهنما، ملاحظه می‌شود که کشور ایران با ۳ عنوان مجله در سال ۱۳۷۴ نسبت به مصر و ترکیه برتری دارد ولی با توجه به سوابق کتابداری در کشور ترکیه به

نظر نمی‌رسد این آمار حقیقت داشته باشد.

اکنون به آمار تعداد عنوان‌های مجله‌های تخصصی در چند کشور توجه فرمایید. این آمار از سالنامه آماری یونسکو، سال ۱۹۹۴، استخراج شده است.

تعداد مجلات تخصصی در ایران در سال ۱۹۹۰ ۵۱ عنوان (لازم به توضیح است که در بررسی مجلات علمی ایران که اخیراً در مجله سروش به چاپ رسید تعداد مجله‌های تخصصی ایران در سال ۱۳۷۴، ۲۲۶ عنوان اعلام شده است)

تعداد مجلات تخصصی در کانادا در سال ۱۹۹۲	۲۲۲ عنوان
تعداد مجلات تخصصی در مصر در سال ۱۹۹۱	۷۱ عنوان
تعداد مجلات تخصصی در مجارستان در سال ۱۹۹۱	۳۶۸ عنوان
تعداد مجلات تخصصی در فیلیپین در سال ۱۹۹۰	۷۹ عنوان
تعداد مجلات تخصصی در بلغارستان در سال ۱۹۹۲	۲۶۸ عنوان
تعداد مجلات تخصصی در بلژیک در سال ۱۹۹۲	۷۳۰ عنوان

به این ترتیب، ملاحظه می‌شود که وضعیت انتشار مطبوعات تخصصی در کشور ما در ۵ سال گذشته از رشد بالایی برخوردار بوده است ولی دست‌اندرکاران به خوبی آگاهند که بسیاری از مجلات تخصصی ما، یا پس از انتشار چند شماره متوقف می‌شود و یا با تأخیرهای فراوان در دسترس علاقه‌مندان و مشترکان قرار می‌گیرد و این مسئله‌ای است که در هیچ کدام از راهنماهای مجلات و بررسی‌ها منعکس نمی‌شود. ضمن آنکه در بسیاری از رشته‌های علمی و تخصصی یا مجله‌ای منتشر نمی‌شود یا تعدادش به انگشتان یک دست نمی‌رسد.

موانع و مشکلات

بدیهی است این کمبودها، تعطیل‌ها و تأخیرها دلایلی دارد و به‌طور کلی بر سر راه انتشار مطبوعات کشور مشکلات و موانع متعددی وجود دارد که بسیاری از آنها شامل حال مجلات تخصصی کتابداری نیز می‌شود. در این بخش به اهم آنها به‌طور خلاصه اشاره می‌شود:

۱. افزایش سرسام‌آور هزینه تولید و تهیه کاغذ.
۲. عدم حمایت کافی دولت از مجله‌های بخش خصوصی.
۳. واهمه کارشناسان رشته کتابداری از تأسیس مجله در این بازار آشفته اقتصادی.
۴. هزینه‌گران تولید و عدم حمایت دولت، قیمت نثریات را بالا می‌برد و موجب کاهش

فروش می‌شود.

۵. عدم همکاری و دل‌سردی کارشناسان کتابداری در ارائه مقاله به مجلات کتابداری: کمبود وقت، نرخ پایین حق تألیف و تأخیرهای درازمدت انتشار مجله، در دل‌سردی نویسندگان مقاله مؤثر است.

۶. مشکلات جمع‌آوری و ویرایش مطالب، برنامه‌ریزی و مدیریت مجله به خاطر کمبود نیروی انسانی متخصص برای انتشار مجله.

۷. چندکاره بودن صاحبان مجله که موجب عدم دقت کافی، تعجیل و بی‌برنامگی فعالیت‌های مجله می‌شود.

۸. بدقولی همکاران مجله اعم از مؤلف یا مترجم در ارسال مقاله‌ها و بدقولی چاپخانه‌ها در انجام به موقع تعهدات.

۹. عدم دسترسی کارشناسان مجله به مطالب تازه و روزآمد.

۱۰. تغییر پیاپی مدیران مجله‌های دولتی که لطمه زیادی به نحوه انتشار و محتوای مجلات می‌زند.

۱۱. پاره وقت بودن کارشناسان مجله باعث می‌شود که فرصت کمی برای انجام پژوهش‌های بنیادی و اصیل اختصاص داده شود و به همین دلیل اکثر مقاله‌های جدی مجله‌های علمی ما ترجمه است نه تألیف و نه حاصل یک کار پژوهشی به خاطر مجله. متن سخنرانی‌هایی که قبلاً انجام شده، بخشی از یک پایان‌نامه، گزارش یک سفر یا بازدید، خوراک خوبی برای مجله‌های کتابداری و سایر مجلات علمی هستند.

۱۲. مجله‌های علمی که قاعدتاً باید هدف مشخصی را دنبال کنند، به خاطر عدم مدیریت صحیح یا عامه پسندکردن مجله برای فروش بیشتر، به تدریج از دامنه موضوع و تخصص خود خارج می‌شوند و پس از چندی تبدیل به مجله‌هایی می‌شوند که همه نوع مطالب در آنها پیدا می‌شود و به همین دلیل کارشناسان اولیه مجله ارتباط خود را با آنها قطع می‌کنند و پی‌گیری یک مطلب علمی خاص مشکل می‌شود.

۱۳. بودجه و سرمایه ضعیف مجله‌های خصوصی گاهی موجب می‌شود که به جای استفاده از کارشناسان متخصص از دوست و آشنا، که حاضر به فعالیت رایگان هستند، استفاده شود و مطالب ارائه شده بدون بررسی و فقط به منظور پرکردن صفحه‌های مجله، چاپ و منتشر شود.

۱۴. نبودن یک مجله کتابداری صنفی - علمی که بتواند همه جنبه‌های کتابداری را پوشش

بدهد و بدون توجه به جناح‌بندی‌ها، حب و بغض‌ها و محدودیت‌ها، قادر به جلب و جذب همکاری گروه‌های تخصصی و کارشناسی باشد. انجمن کتابداران هر کشور می‌تواند این وظیفه مهم را ایفا کند و اگر ما هم در کشور انجمن کتابداران داشتیم مسلماً دارای یک یا دو مجله دیگر هم بودیم که می‌توانست دانش کتابداران و دانشجویان رشته کتابداری را گسترش دهد.

۱۵. نبودن نظام توزیع مناسب و سریع، بسیاری از مشترکان را مأیوس می‌کند و گاه توزیع بی‌مورد رایگان مجله‌های مهم دولتی، از قدر و قرب مجله می‌کاهد.

۱۶. مراکز علمی و پژوهشی کشور که قاعداً باید نتایج پژوهش‌های خود را در قالب مقاله در مجله‌های علمی منتشر کنند، به علت کمبود بودجه و عدم توجه مدیران به اهداف اصلی این مراکز، تولید زیادی ندارند.

۱۷. برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌های کشور دانشجوی و استاد را ملزم به پژوهش و نگارش نمی‌کند. علی‌رغم گسترش تعداد دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، استادان با حقوق ناچیز خود اجباراً به افزایش ساعت‌های تدریس خود می‌اندیشند و اصولاً روح پژوهش در محیط دانشگاهی کشور وجود ندارد. بنابراین مجلات علمی نیز پربار و پرخواننده نیستند.

۱۸. اکثر متخصصان مایلند به مطالب مورد علاقه‌شان در یک یا دو مجله دسترسی داشته باشند ولی در کشور ما برای بسیاری از رشته‌های تخصصی مجله‌ای وجود ندارد. مثلاً در رشته کتابداری، کدام نشریه فقط به مسائل مدیریت کتابخانه‌ها، مرجع، خدمات فنی یا مجموعه‌سازی می‌پردازد؟ همه مجلات کتابداری و اطلاع‌رسانی ما مجموعه‌ای ناهماهنگ از تمام مباحث علمی این رشته وسیع هستند و برنامه و هدف خاصی را دنبال نمی‌کنند. بنابراین بسیاری از مقاله‌ها خوانندگان کمی دارد و بسیاری از آنها کاربردی در شرایط فعلی ندارند.

۱۹. اکثر مجلات علمی، به اتکای افراد منتشر می‌شوند و به‌عنوان یک کار نهادی مطرح نیستند. عمر این مجلات اغلب کوتاه است. در یک بررسی، عمر متوسط مجلات کشور ۸ سال و عمر مجلات علمی ۲ سال اعلام شده است. مرگ زودرس مجلات علمی در کشور ما لطمه زیادی به شکوفایی پژوهش و روح علمی کشور زده است.

راه‌حل‌ها

مسلماً وجود مشکلات و موانع نمی‌تواند روند رشد انتشار مجلات را، در عصری که اطلاعات به‌عنوان عنصری زیربنایی اعلام شده است، به کلی متوقف کند ولی اگر برای رفع این

مشکلات تدبیری اندیشیده نشود، رشد کیفی مجلات علمی ما به شدت در خطر خواهد بود و تولد یک مجله به مرگ مجله‌ای دیگر منتهی خواهد شد. پژوهشگران، اندیشمندان و کارشناسان فرهنگی کشور در لابه‌لای گفته‌ها، مصاحبه‌ها و بررسی‌های خود به راه‌حل‌هایی اشاره کرده‌اند که توجه مسئولان به هر یک از آنها می‌تواند بخشی از مشکلات را مرتفع سازد. این راه‌حل‌ها را می‌توان چنین دسته‌بندی کرد:

۱. تقویت و ایجاد انجمن‌های علمی و تشکیلات حرفه‌ای می‌تواند تأثیر به‌سزایی در رشد کمی و کیفی نشریات علمی - تخصصی رشته‌های مختلف داشته باشد. چراکه نشریات علمی نمی‌توانند به‌طور مستقل به حیات خود ادامه دهند و لازم است به مؤسسه یا انجمن‌هایی وابسته باشند.
۲. مقداری جزئی از مالیاتی را که مثلاً به سیگار تعلق می‌گیرد، به مراکزی که وظیفه‌شان حمایت مالی و معنوی از نشریات علمی می‌باشد، سپرده شود. چون اکثر نشریات خصوصی با مشکلات اقتصادی و کمبود نیروی انسانی متخصص روبه‌رو هستند و بدون حمایت بلاشرط یک ارگان مشخص قادر به ادامه حیات نیستند.
۳. ایجاد بانک‌های اطلاعاتی قوی به زبان‌های فارسی و لاتین در زمینه‌های تخصصی توسط مؤسسه‌ها و مراکز پژوهشی، دانشگاه‌ها و سازمان‌های دولتی که از امکانات بیشتری برخوردار هستند و ایجاد امکان استفاده و بهره‌گیری از آنها.
۴. تأسیس مرکزی که حداقل یک نسخه از اکثر مجله‌های علمی دنیا و کشور را مشترک باشد. این مرکز می‌تواند وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی باشد. نمایه‌سازی، چکیده‌نویسی و ارائه خدمات اطلاعاتی از مقاله‌های این مجله‌ها می‌تواند کمک بسیاری به اعتلای کیفی مجله‌های علمی کشور کند.
۵. گردآوری فهرستگان مجلات کشور و انتشار آن به صورت چاپی، دیسک‌های رایانه‌ای و به صورت دیسک فشرده، لازم به توضیح است که مرکز اسناد و مدارک علمی ایران دست به این اقدام زده است ولی نه اطلاعات ارائه شده توسط کتابخانه‌ها کامل است، نه همه کتابخانه‌های کشور در این طرح همکاری کرده‌اند و نه این اطلاعات روزآمد شده است.
۶. حذف مشکلات و موانع دست‌وپاگیر حقوقی و اداری برای انتشار مجله‌های علمی - تخصصی.

معرفی مجلات

۱. نشریه کتابخانه ملی تبریز

به اعتبار راهنمای مجله‌های ایران، قدیمی‌ترین مجله کتابداری ایران است. در منبع فوق سال انتشار اولین شماره آن ۱۳۳۵ و فاصله انتشار آن یک شماره در سال ذکر شده است. ولی در جزوه گزارش فعالیت‌های کتابخانه ملی تبریز، از مهر ماه ۱۳۳۸ تا آذر ۱۳۳۹ "تاریخ انتشار اولین شماره، تیر ماه ۱۳۳۸ و دومین شماره، شهریور ۱۳۳۸ قید شده است. انتشار این نشریه تا سال ۱۳۵۱ ادامه داشت و پس از آن متوقف ماند. این نشریه بیشتر جنبه ادبی داشت و اکثر مقاله‌های آن به معرفی نویسندگان و ادیبان ایرانی، چاپ اشعار و داستان‌های کوتاه، نقد و معرفی کتاب، فعالیت‌ها و اخبار کتابخانه اختصاص داشت و کمتر مقاله‌های علمی کتابداری در آن به چشم می‌خورد. در مقدمه نخستین شماره این نشریه چنین آمده است: "از نخستین روز افتتاح با وجود قلت تعداد کتب، کثرت مراجعین به حدی رسید که غالباً عده‌ای در تالار مطالعه کتابخانه برای خالی شدن صندلی و امکان استفاده به انتظار ایستادند. لذا تصمیم گرفته شد که برای بالابردن سطوح معلومات عمومی مردم هر چند گاه از یکی از اساتید و دانشمندان بزرگ دعوت شود که سخنرانی مفیدی در سالن خطابه کتابخانه ملی ایراد کند... مسلم است که سود این هر دو اقدام عاید کسانیست که در خود تیریزند و امکان حضور در کتابخانه و یا شرکت در جلسه سخنرانی دارند... لذا هیأت مدیره شورای کتابخانه و قرائتخانه ملی مصمم به طبع و توزیع نشریه‌ای گردید که در ضمن آن، اخبار کتابخانه، متن سخنرانی‌ها و معرفی پاره‌ای از نسخ خطی کمیاب موجود در کتابخانه‌های تبریز و مطالب لازم درج گردد..."

۲. کتابداری

اگر نشریه کتابخانه ملی تبریز را به عنوان مجله‌ای علمی به حساب نیاوریم. "کتابداری" قدیمی‌ترین و مستمرترین مجله علمی کتابداری ایران است. اولین شماره در سال ۱۳۴۵ و آخرین مجلد آن، یعنی دفترهای ۲۱ تا ۲۳، در نیمه دوم سال ۱۳۷۴ منتشر شد. این مجله وابسته به کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران است. گاه و بی‌گاه منتشر می‌شود. اگر ۲۳ شماره را به ۳۰ سال تقسیم کنیم، به‌طور متوسط هر یک سال و اندی یک شماره منتشر می‌شود و مسلماً این فاصله انتشار برای مجله‌ای علمی بسیار زیاد است و خودبه‌خود مطالب کهنه می‌شود. "کتابداری" نیز مثل اکثر مجله‌های علمی ایران، تأخیر خود را با ادغام چند شماره در یک جلد، موجه جلوه می‌دهد. هر چند که اکثراً تعداد صفحه‌ها و مطالب متناسب با شماره‌های اعلام شده

نیست. به هر حال، مجله "کتابداری" زمانی منتشر شد که متون علمی در رشته کتابداری به زبان فارسی بسیار محدود بود و رشته فوق‌لیسانس کتابداری در مهرماه ۱۳۴۵ در دانشگاه تهران تأسیس شده بود. بنابراین، وجود این نشریه در سال‌های آغازین، از رخدادهای مهم در رشته کتابداری بود و مدرسان این رشته، آن را به‌عنوان تنها منبع فارسی موجود معرفی می‌کردند. در سال‌های اولیه، اکثر مقاله‌های مجله به شناساندن حوزه کتابداری، اصول فهرست‌نویسی، رده‌بندی، معرفی فعالیت‌های مختلف کتابخانه، فارسی‌کردن اصطلاحات کتابداری و ترجمه متون کلاسیک خارجی می‌پرداخت. ولی به تدریج به مسائل جنبی کتابداری، مانند معرفی نسخه‌های خطی، معرفی و نقد کتاب، مسائل مربوط به ترجمه و نشر و زبان فارسی نیز پرداخته شد. ارائه مطالب در این نشریه از چارچوب و ساختار خاصی برخوردار نیست و بخش‌های مشخصی ندارد. در آخرین شماره آن، که مربوط به سال ۱۳۷۴ است، فهرست و نمایه کاملی از مقاله‌های ۲۰ شماره قبل آمده است و بالاخره پس از ۳۰ سال این مجله نیز به صرافت تهیه نمایه از مقاله‌های خود افتاد. در این ۲۰ شماره، مجموعاً ۹۱ مقاله علمی در زمینه کتابداری منتشر شده است که ۳۷ عنوان آن ترجمه و ۵۴ عنوان آن تألیف است. در این محاسبه گزارش‌ها، اخبار، نقدکتاب، کتاب‌شناسی‌ها و مسائل جنبی رشته کتابداری منظور نشده است.

۳. نامه انجمن کتابداران ایران

با تشکیل انجمن کتابداران ایران، که به همت جمعی از کتابداران ایرانی در اسفند ماه سال ۱۳۴۴ تأسیس شد، تاریخ کتابداری نوین کشور، ورق تازه‌ای خورد. یکی از نتایج و دستاوردهای تأسیس انجمن، تشکیل کمیته انتشارات و انتشار یک مجله علمی کتابداری مطابق با استانداردهای بین‌المللی بود. نامه انجمن کتابداران در سه سال اول با نام خبرنامه انجمن کتابداران ایران منتشر می‌شد. جزوهای بود شامل ۱۰ تا ۱۵ صفحه که به صورت فصلی در می‌آمد و حاوی اخبار و تصمیم‌های انجمن و فعالیت‌های کمیته‌های مختلف آن بود و به صورت رایگان فقط برای اعضا ارسال می‌شد. اولین شماره خبرنامه، در بهار ۱۳۴۶ منتشر شد و همین روال تا اواسط سال ۱۳۴۹ ادامه داشت. به تدریج بر تعداد صفحه‌ها و مطالب خبرنامه افزوده شد تا آنجا که شماره زمستان سال ۱۳۴۹ در ۱۰۳ صفحه منتشر شد و به غیر از اخبار و رویدادهای انجمن و کتابخانه‌ها و گزارش‌های هیأت مدیره و پاسخ به نامه‌ها، مقاله‌های کتابداری نیز وارد آن شد و تا پایان سال ۱۳۵۱ (یعنی ۵ سال متوالی هر فصل یک شماره به موقع منتشر کرد و هر شماره حاوی مقاله‌های معتبری بود. در آغاز سال ششم، خبرنامه مجوز

رسمی گرفت و تبدیل به نامه انجمن کتابداران شد و به منزله یک مجله علمی - و نه خبرنگانه داخلی - منتشر شد. اهداف جدیدی برای آن منظور شد. بدین معنی که علاوه بر مقاله‌های تخصصی و فنی به درج مقاله‌هایی در زمینه‌های گوناگون که به نحوی با کتاب و کتابخانه پیوندی دور یا نزدیک داشته باشد نیز پردازد. مسائلی چون خواندن، سواد، جامعه‌شناسی کتاب، کتابخانه، کتابداری، نقد و معرفی کتاب، نشر و چاپ و هر آنچه که از جهتی با امر کتاب مربوط می‌شود، مورد توجه قرار گرفت. هر شماره نامه انجمن ۵۰ ریال ارزش داشت. آخرین شماره نامه انجمن کتابداران، همزمان با از هم پاشیده شدن انجمن کتابداران ایران، در نیمه اول سال ۱۳۵۸ منتشر شد و تاکنون نشریه‌ای نتوانسته جای خالی نامه انجمن کتابداران ایران را پر کند.

۴. اطلاع‌رسانی

نام قبلی این مجله، "نشریه فنی" بود که از سال ۱۳۵۱ تا سال ۱۳۵۷ توسط مرکز مدارک علمی، وابسته به مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی، منتشر می‌شد. در سال ۱۳۵۷ به خاطر تغییر تشکیلات سازمان و مسائل ناشی از انقلاب تا سال ۱۳۶۱ دچار وقفه شد و در این فاصله منتشر نشد. مجدداً در سال ۱۳۶۱ با عنوان "اطلاع‌رسانی، نشریه فنی مرکز اسناد و مدارک علمی"، وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی، منتشر شد که تاکنون ادامه دارد. از نظر فاصله انتشار وضعیت مشخصی ندارد. گاهی دو شماره در سال و گاهی چهار شماره در سال منتشر می‌شود، اخیراً دوره دهم (یعنی سال ۱۳۷۳) دوره جدید با فاصله انتشار سه ماه یک بار اعلام شده و در قطع بزرگ‌تر منتشر شده است.

آخرین شماره‌ای که از این نشریه در دست است مربوط به دوره ۱۱، شماره ۱، زمستان ۱۳۷۳ می‌شود. هدف این مجله از همان موقع که تحت عنوان "نشریه فنی" منتشر می‌شد، شناساندن مبانی علم اطلاع‌رسانی و تمایز آن با علم کتابداری بوده و هست. هر چند هدف هر دو حوزه، انتقال دانش و اطلاعات به جامعه مورد نظر است ولی به نظر می‌رسد در روش‌های کار تفاوت‌هایی با هم دارند. به هر حال مقاله‌های این مجله بیشتر در مورد نمایه‌سازی، روش‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات به وسیله رایانه، پایگاه‌ها و شبکه‌های اطلاعاتی، تکنولوژی‌های جدید اطلاعاتی، نظام‌های اطلاع‌رسانی و زمینه‌های وابسته است. البته در لابه‌لا، مقاله‌هایی که صرفاً به کتابداری مربوط است نیز دیده می‌شود. در انتهای هر شماره، گزیده‌ای از مقاله‌های خارجی در مورد اطلاع‌رسانی درج می‌شود که به فارسی نمایه‌سازی شده و فهرست الفبایی کلیدواژه‌ها در پایان آن آمده است. این مجله تا به حال فهرست موضوعی مقاله‌های دوره‌های

خود را دسترس قرار نداده است.

۵. کتابدار

این نشریه، پس از انحلال انجمن اولیه کتابداران ایران و تغییر اساسنامه‌اش، جانشین نامه انجمن کتابداران ایران شد. این مجله، کم عمرترین و از نظر محتوا ضعیف‌ترین مجله کتابداری ماست و فرصت نیافت تا جانشین خوبی برای نامه انجمن باشد. اولین شماره آن در دی ماه ۱۳۵۸ و آخرین شماره آن در نیمه اول سال ۱۳۵۹ منتشر شد: در مجموع چهار شماره در سه مجلد. در همین دوران کوتاه تفاوت‌های پی‌درپی از نظر طرح روی جلد، قطع، فاصله انتشار و پراکندگی و اغتشاش مطالب، نشان می‌داد که تهیه‌کنندگان آن یعنی شورای انجمن کتابداران جدید چنان دچار آشفتگی، سردرگمی و شاید کشمکش بر سر اهداف و سیاست‌های انجمن و نشریه رسمی‌اش هستند که برای هر شماره، خط‌مشی جدیدی تعیین می‌شد. البته در آن روزهای پرشور پیروزی انقلاب، همه امور دستخوش انقلاب و تحول بود. مجله "کتابدار"، علی‌رغم تلاش جوانانی که آن را اداره می‌کردند، نتوانست جایی میان کتابداران باز کند و هم خود به سرعت از بین رفت و هم انجمن کتابداران، دیگر هم این خسارت جبران نشد.

هدف اصلی این نشریه بنا به گفته شورای انجمن، حمایت از حقوق صنفی کتابداران و دفاع از آزادی‌های دموکراتیک در کتابخانه‌ها و تشکل کتابداران بود. بنابراین در ۲ شماره نخستین این مجله خبری از مقاله‌های علمی و آگاه‌کننده نبود. اما خیلی زود مسئولان مجله متوجه این کمبود شدند و در شماره آخر، مقداری مقاله کتابداری هم ملاحظه می‌شود. اما قبل از آنکه مجله راه خود را پیدا کند و به ثبات برسد، نتوانست کمر خمیده خود را راست کند و از بین رفت.

۶. فصلنامه کتاب

بالاخره پس از ۵۳ سال، کتابخانه ملی کشورمان به فکر افتاد که باید حداقل یک نشریه کتابداری به راه اندازد. این خبر مسرت بخش در بهار ۱۳۶۹، وقتی اولین شماره فصلنامه کتاب در ۱۵۵ صفحه منتشر شد، به گوش و چشم کتابداران مشتاق و منتظر ایرانی رسید.

در پیشگفتار همین شماره، پس از اشاره سردبیر به نقش اطلاعات و پیشرفت تکنولوژی و انقلاب الکترونیکی و تأثیر آنها بر نقش کتابداران نوین و نیاز به آموزش رسمی و غیررسمی آنان، چنین آمده است: "یکی از طرق آموزش غیررسمی نیروی انسانی متخصص، می‌تواند انتشار مجله و نشریات ادواری تخصصی باشد... از این رو کتابخانه ملی ایران تصمیم به انتشار فصلنامه‌ای در زمینه مسائل کتاب و کتابداری (به معنای وسیع آن) گرفت تا به کمک آن کتابداران

کشور را با آخرین تحولات دانش کتابداری و اطلاع‌رسانی و تحقیقات و دستاوردهای کتابداران ایرانی و غیرایرانی آشنا نماید...*

بدین ترتیب مجله‌ای وزین با اتکا به یکی از مهم‌ترین سازمان‌های فرهنگی و مراکز علمی کشور، که بخش مهمی از نیروهای متخصص و حرفه‌ای کشور یا در آن آموزش دیده‌اند یا به کار اشتغال دارند، متولد می‌شود. بدیهی است کتابداران و جامعه کتاب دوست و متخصصان این رشته، انتظار زیادی از مجله داشته باشند و متوقع باشند هر آنچه می‌طلبند و نیاز دارند در آن بیابند. ولی توقف‌ها و تأخیرهای طولانی، پس از چاپ هر شماره، ادغام چند شماره در یک شماره، بدون آنکه حداقل همراه با افزایش حجم مقاله‌ها باشد، کمی امیدمان را به یأس مبدل کرده است. شماره‌های ۲ و ۳ و ۴ سال ۱۳۶۹ در یک مجلد منتشر شد که ۴۹۰ صفحه داشت. در سال ۱۳۷۰ فقط یک مجلد شامل ۴ شماره منتشر شد که در حدود ۳۵۰ صفحه داشت. دوره سوم یعنی سال ۱۳۷۱ هم همین وضع را داشت و فقط حدود ۳۰۰ صفحه مقاله داشت. بدین ترتیب قبول کردیم که فصلنامه‌ای داریم که سالانه منتشر می‌شود. البته اخیراً وضع بهتر شده است. آخرین شماره منتشر شده مربوط به دوره ششم، شماره دوم، تابستان ۱۳۷۴ است و فعلاً فقط ۶ ماه تأخیر دارد.

حدود ۵۰ درصد مقاله‌ها تالیفی و ۵۰ درصد ترجمه است. برخی از شماره‌های آن خاص یک موضوع و برخی شامل موضوع‌های مختلف است. اخیراً چارچوب خاصی برای تنظیم بخش‌های مجله تعیین شده که به ترتیب عبارتند از: یادداشت سردبیر، مقاله‌ها، گزارش، نقد کتاب، معرفی کتاب، خبرها، قیمت اولین شماره ۵۰۰ ریال بود و آخرین شماره ۲۰۰۰ ریال ارزش‌گذاری شده است.

۷. پیام کتابخانه

اولین شماره این نشریه به همت دبیرخانه هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، در تابستان ۱۳۷۰ منتشر شد. هر چند این نشریه در اولین شماره، خود را فصلنامه‌ای ادبی - فرهنگی معرفی می‌کند، ولی اکثر مقاله‌های آن مربوط به رشته کتابداری است و هرچه بر عمر آن افزوده می‌شود، تعداد این مقاله‌ها بیشتر می‌شود. قطع این نشریه ۲۲×۳۰ سانتی‌متر و در میان نشریات کتابداری ایران منحصر به فرد است و نسبت به سایر نشریات کتابداری از صفحه‌آرایی و تصاویر متنوع‌تری برخوردار است. نوید آن می‌رفت "پیام کتابخانه" با اتکا به قدرت اجرایی و امکانات ناشر آن، از مجله‌های ماندنی کتابداری باشد و در ابتدای هر فصل به موقع منتشر شود و عطش

خیل کتابداران علاقه‌مند و کتاب‌دوستان را در این صحرای خشک "بی‌خبری" مرتفع کند. با چشم‌پوشی از تأخیرهای گاه و بی‌گاه آن، این مجله با مطالب متنوع و خواندنی و اکثراً مناسب با شرایط و نیازهای کتابخانه‌ها و کتابداران ایرانی، توانسته جای خود را در میان بسیاری از کتابخانه‌های کشور باز کند. هر چند این مجله از سیاست خاصی پیروی نمی‌کند و در همه زمینه‌ها مطلب دارد ولی نسبت به سایر مجله‌ها تعداد مقاله‌های تألیف شده آن بیشتر از مطالب ترجمه شده است. از سال ۱۳۷۰ تا پایان سال ۱۳۷۳ در مجموع ۲۶ مقاله ترجمه شده و ۹۳ مقاله تألیف شده در این مجله به چاپ رسیده است و از این نظر در میان مجلات جاری کتابداری جایگاه نخستین را داراست. بخش‌های مختلف این نشریه عبارت است از: مقاله‌های علمی، گزارش، معرفی کتاب، کتاب‌های تازه، اخبار و نامه‌ها. آخرین شماره، مربوط به پاییز و زمستان سال ۱۳۷۴ است که اخیراً منتشر شده است. در پایان این شماره، نمایه و فهرست سه سال گذشته به چاپ رسیده است و راهنمای خوبی برای بازیابی مقاله‌ها از طریق موضوع، نویسنده، مترجم و عنوان است.

۸. کرانه

کرانه، جوان‌ترین نشریه کتابداری است که برای اولین بار در تاریخ مجلات کتابداری ایران توسط بخش خصوصی منتشر می‌شود. در سر مقاله اولین شماره آن، که در بهار سال ۱۳۷۳ منتشر شد، مهرداد نیکنام، مدیر مسئول، صاحب امتیاز و سردبیر آن، خوش‌بینانه می‌نویسد "در ایران نیز می‌توان با یاری علاقه‌مندان و دست‌اندرکاران و متخصصان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی مجله‌ای خصوصی منتشر کرد". ولی علی‌رغم یاری همکاران، کمبود کاغذ و هزینه چاپ و سایر مشکلات خاص بخش خصوصی باعث شده است به جای انتشار حداقل ۸ شماره، تاکنون تنها چهار شماره (در سه مجلد) به چاپ برسد و در عمل فقط یک سال دوام آورد. در "کرانه"، مصاحبه و گفتگو با اندیشمندان و کتابداران جای خاصی دارد. در شماره اول مصاحبه با بهاء‌الدین خرمشاهی، در شماره ۲ مصاحبه با عبدالحسین آذرنگ و در شماره ۳ و ۴ مصاحبه با ایرج افشار انجام شده که حاوی نکات بسیار آموزنده است.

یکی از کارهای جالبی که مجله "کرانه" انجام داد چاپ نمونه سؤال‌های کنکور کارشناسی ارشد کتابداری بود. ادامه این روال می‌تواند برای داوطلبان کنکور بسیار مفید باشد. نیمی از مقاله‌های مندرج در این سه شماره ترجمه است. موضوع‌های مطرح شده در کرانه نیز با سایر مجله‌های کتابداری جاری فرقی ندارد. همه نوع مطالب در آن پیدا می‌شود و هدف مشخصی

دنبال نمی‌شود. امیدواریم مشکل مالی و اقتصادی این مجله برطرف شود و هر چه زودتر شماره‌های جدید آن در دسترس علاقه‌مندان قرار گیرد.

منابع

۱. محمدی، مجید؛ تولید مطبوعات در ایران: تحولات و تنگناها- قسمت اول، "همشهری، ۱۳۷۵/۲/۱۱، ص ۱۲.
۲. محمدی، مجید؛ "تولید مطبوعات در ایران: تحول و تنگناها - قسمت آخر - علل رشد و رکود مطبوعات؛ همشهری، ۱۳۷۵/۲/۱۲، ص ۱۲.
۳. سینایی، حسن؛ مجلات علمی در ایران، سروش، شماره ۷۸۳، ۱۳۷۵/۲/۸، ص ۹۰-۹۷.
۴. حرّی، عباس؛ یادداشت؛ پیام کتابخانه؛ سال پنجم، شماره ۳ و ۴ (پاییز و زمستان ۱۳۷۴)، ص ۴-۵.
۵. "نگاهی به وضعیت مطبوعات در ایران" سلام، ۱۳۷۳/۶/۱۲، ص ۹.
۶. کارنامه مجلات علمی در ایران: گزارش نخست، حوزه علوم انسانی، "همشهری، ۱۳۷۴/۴/۱۲، ص ۱۱.
۷. "مجلات علوم انسانی و علوم پایه؛ همشهری، ۱۳۷۴/۴/۱۴، ص ۱۱.
۸. "عوامل ضعف مجلات علمی در ایران"، رهیافت، شماره ۸ (بهار ۱۳۷۴)، ص ۴-۹.
۹. حسین پاکدهی، علیرضا، "بررسی وضعیت و عوامل مؤثر بر انتشار و عدم انتشار نشریات علمی در ایران". رهیافت، شماره ۸ (بهار ۱۳۷۴) ص. ۲۵، ۲۰ (براساس پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی علی اصغر کیا. "بررسی عوامل مؤثر بر انتشار و عدم انتشار نشریات علمی در ایران. دانشکده علوم اجتماعی، ۱۳۷۰، ۱۸۵، ص).